ALTERNATOR
Misliti znanost.

Dobri stari časi, ki to niso bili

16. 7. 2026

Številka: 14/2026

Avtorica:

- Mojca M. Plesničar

Foto: Katja Bidovec

Lani je serija *Adolescence* (https://www.netflix.com/si/title/81756069) v nekaj tednih postala ena najbolj gledanih Netflixovih vsebin vseh časov. Serija sledi trinajstletnemu Jamieju, ki ubije svojo sošolko Katie. Zgodba ne razkrije tragedije z roba družbe, ampak povsem običajnega fanta iz povsem običajne angleške družine. Vprašanje, ki se mu gledalec ne more izogniti, ni, *kaj se mu je zgodilo*, temveč, *kako se je to lahko zgodilo prav njemu*. Odgovor, ki ga serija ponuja, je neprijeten: postopno pogrezanje v incelske forume in v vsebine vplivnežev, kot je Andrew Tate.

Serija je fikcija, vendar je odgovor, ki ga ponuja, presenetljivo blizu temu, kar danes vemo o realnem svetu. Po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije (https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women) vsaka tretja ženska v življenju doživi fizično ali spolno nasilje, v Sloveniji (https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/13974) pa ga izkusi približno vsaka peta. Čeprav se te številke v zadnjih desetletjih ne spreminjajo veliko, tako stanje ni naravna danost, temveč pojav z dobro znanimi vzroki. Prav zato nas mora skrbeti, ko ugotavljamo, da se naše kulturno in politično okolje premika v smeri, ki te vzroke krepi.

Nasilje nad ženskami ni individualni, temveč sistemski pojav. Politika in digitalne platforme izrabljajo iste človeške psihološke mehanizme, povezane z nostalgijo in občutkom, da družba nazaduje, a iz različnih razlogov. Vsak od obeh akterjev to počne za svojo korist, posledica pa je skupna: postopno spreminjanje splošne drže do žensk in odnosov med spoloma. Ko se ta drža spremeni, se znižuje prag, pri katerem nasilje postane opravičljivo. Trinajstletni Jamie v tem smislu ni izjema, ampak simptom.

Kaj vemo o vzrokih nasilja

Kriminologija in ustanove javno zdravje za pojasnjevanje nasilja nad ženskami že desetletja uporabljajo ekološki model (https://doi.org/10.1177/1077801298004003002) . Model razlikuje med dejavniki na ravni posameznika (zloraba psihoaktivnih snovi, otroške izkušnje nasilja, mizoginija), odnosa (neenakost moči, ekonomska odvisnost) in skupnosti (toleranca okolja, dostopnost pomoči) ter med strukturnimi dejavniki (spolna neenakost, patriarhalne norme). V metaanalizah se kot najbolj trden napovednik nasilja kaže prav spolna neenakost (https://doi.org/10.1016/j.wsif.2024.103016) na družbeni ravni (https://doi.org/10.1177/10778012211005563) .

To pomeni, da pojav lažje razumemo, če pogledamo navzgor od partnerske zveze in družine: k normam, ki povedo, kdo sme imeti moč in kaj v družbi velja za naravno. Norme se spreminjajo počasi, a vztrajno, in tisto, kar v določenem obdobju velja za sprejemljivo, je odvisno od širšega kulturnega okvira. Zato je za razumevanje tovrstnega nasilja danes pomembno, kaj se dogaja s tem okvirom in zakaj se v javni diskurz vpleta misel, da je bilo prej bolje.

Nostalgija in občutek upada: dva človeška mehanizma

Psihološka literatura (https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2008.00595.x) nostalgijo praviloma opisuje kot sentimentalno hrepenenje po preteklosti, prijetno grenko, a bolj prijetno kot grenko čustvo, ki ga sprožijo osamljenost, senzorični dražljaji ali socialni stiki. Vezano je na osebno pomembne spomine, pogosto v družbi bližnjih, in krepi občutek pripadnosti ter smisla. V tej osebni obliki je nostalgija neškodljiva (https://doi.org/10.1177/18344909221091649) in univerzalna. V kuhinjo svoje babice ali v otroška poletja se vračamo s toplino, ki ima pomembne psihološke funkcije.

Drugačna pa je njena kolektivna različica, ki ne izhaja iz lastnih spominov, temveč iz preteklosti, ki si jo delimo z drugimi pripadniki skupine. Psihologi jo imenujejo kolektivna nostalgija (https://doi.org/10.1037/a0037760) in pomeni hrepenenje po obdobjih ali dogodkih iz preteklosti, ki jih doživljamo kot člani naroda, etnične skupine ali skupnosti; razlika med osebno in kolektivno nostalgijo je razlika med »kakšen sem bil« in »kakšni smo bili«. Svetlana Boym, literarna in kulturna teoretičarka, je v delu *The Future of Nostalgia* (https://plus-legacy.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/36109154) razvila nadaljnje vplivno razlikovanje med restorativno in refleksivno nostalgijo. Prva teži k obnovi izgubljenega doma, izvora ali reda. Same sebe ne dojema kot hrepenenje, temveč kot resnico in tradicijo, zato idealizirano preteklost pogosto spremeni v politični projekt vrnitve. Refleksivna nostalgija pa se ne osredotoča na obnovo preteklosti, temveč na hrepenenje samo, razpoke spomina, ambivalenco in distanco. Namesto da bi preteklost zaprla v mit o zlati dobi, jo ohranja kot odprto, nepopolno in pogosto protislovno. Za nadaljnjo razpravo je pomembna predvsem restorativna nostalgija, ki se v politični sociologiji povezuje tudi s strukturno nostalgijo (https://doi.org/10.1111/1468-4446.12991) . Ta poudarja, da hrepenenje ne nastane le iz spomina, ampak ga ustvarjajo in razpihujejo družbene strukture: hitre spremembe, neenakost, občutek relativne prikrajšanosti in izgube statusa pri skupinah, ki menijo, da so »drugi« pridobili na njihov račun.

S to obliko nostalgije se povezuje prepričanje, da družba dolgoročno in v splošnem nazaduje (angl. *declinism* (https://doi.org/10.1017/gov.2014.27)). Gre za skupno pripoved, ki jo sestavlja in poganja več prepoznavnih kognitivnih pristranosti (https://doi.org/10.1007/s12110-025-09509-6) . Najpomembnejša med njimi je težnja, da pretekle dogodke v spominu obarvamo bolj pozitivno, kot so bili v resnici (angl. *rosy retrospection*). Pridružujeta se ji selektivna izpostavljenost negativnim novicam, ki ustvarja vtis razpadajoče družbe, in zmota, pri kateri spremembe v sebi zamenjamo za spremembe v svetu – ko denimo starševstvo ali staranje poveča našo občutljivost za nevarnost, mi pa to pripišemo naraščajoči nevarnosti v družbi. Posebno trdovratna je iluzija moralnega upada (https://doi.org/10.1038/s41586-023-06137-x) : ljudje vztrajno menijo, da se morala iz roda v rod zmanjšuje, čeprav primerjave kažejo, da ostaja precej stabilna. Te pristranosti skupaj delujejo kot zaprta zanka: preteklost je idealizirana, sedanjost razvrednotena, prihodnost zaskrbljujoča. Pri zadnjem členu velja dodati, da občutek zaskrbljenosti nad prihodnostjo pogosto ne sledi objektivnim kazalcem. Krepijo ga medijska osredotočenost na negativne novice, algoritemska ekonomija pozornosti in politični diskurz, ki različne pojave vse pogosteje uokvirja v jeziku varnosti.

Sama po sebi sta nostalgija in prepričanje o nazadovanju družbe običajna človeška pojava, niti politični projekt niti ideologija. Težava nastopi, ko ju začne nekdo sistematično izrabljati, ker ima od tega korist.

Politika: ko nostalgija postane volilna strategija

Najbolj prepoznaven primer politične izrabe restorativne nostalgije v sodobnem času je seveda slogan »Make America Great Again«, a pojav ni niti nov niti izključno ameriški (https://www.versobooks.com/products/131-the-ministry-of-nostalgia) . Njegova retorična moč ni v zgodovinski natančnosti, temveč prav v ohlapnosti: implicitno odgovarja na vprašanje, kdaj je bilo bolje, in od bralca ne zahteva, da nanj odgovori s podatki. Selektivni spomin na obdobje, ki za ženske, temnopolte Američane ali delavski razred ni bilo enako varno in pravično, deluje kot afektivno gorivo politike, ki se predstavlja kot obnovitvena. Med njenimi rednimi temami so ostrejša razmejitev spolnih vlog, zaostrovanje reproduktivnih pravic in vrnitev k tradicionalni družini kot edinemu pravemu modelu.

Morda bi bilo vsaj malo tolažilno, če bi bil ta vzorec ameriška posebnost, vendar ni. Latvijski parlament je leta 2025 podprl postopek odstopa od Istanbulske konvencije (https://www.rtvslo.si/svet/evropa/latvija-bi-lahko-postala-prva-clanica-eu-ja-ki-bo-izstopila-iz-istanbulske-konvencije/762559) , ključnega pravnega okvira za preprečevanje nasilja nad ženskami, pri čemer so se nasprotniki sklicevali na obrambo tradicije (postopek je sicer z vetom začasno ustavil latvijski predsednik (https://www.rtvslo.si/svet/evropa/latvijski-predsednik-zavrnil-zakon-o-izstopu-iz-istanbulske-konvencije/762831)). Slovaški parlament je isto leto spremenil ustavo tako, da zdaj izrecno priznava le dva spola (https://www.rtvslo.si/svet/evropa/slovaski-parlament-spremenil-ustavo-da-bi-ohranil-nacionalno-identiteto/758887) ,

pravosodni minister pa je amandma utemeljil prav s krepitvijo tradicionalnih vrednot. Na Poljskem odločba ustavnega sodišča (https://verfassungsblog.de/a-tragic-constitutional-court-judgment-on-abortion/) iz leta 2020, ki je močno omejila dostop do splava, ostaja v veljavi kljub mednarodnim kritikam in vprašanjem o legitimnosti samega sodišča, sodi pa v širši projekt vračanja k tradicionalnim vrednotam, ki idealizira materinstvo in reproduktivne pravice obravnava skozi prizmo demografske varnosti. Na Madžarskem (https://doi.org/10.1016/j.wsif.2024.102885) in v Italiji (https://doi.org/10.4236/ojps.2022.124037) se restorativna nostalgija prevaja v pronatalistične politike, ki ženske postavljajo v vlogo bioloških rešiteljic naroda. Skupna poteza teh politik (https://doi.org/10.1017/jme.2025.10129) je navidezna podpora družini, ki v praksi utrjuje tradicionalne spolne vloge in slabi ekonomsko ter pravno avtonomijo žensk.

Populistična desničarska politika nostalgijo v vseh teh primerih ne le izrablja, ker ji to prinaša volilne glasove, temveč jo tudi aktivno proizvaja. V tem se pomembno razlikuje od klasičnega konservativizma (https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780429286827-35/being-conservative-michael-oakeshott) , ki je običajno previden do hitrih sprememb in tradicijo razume kot nekaj krhkega, postopoma oblikovanega skozi čas in zato vrednega varovanja. Populistična desnica (https://www.mheducation.co.uk/populism-9780335200450-emea) pa tradicijo aktivno preoblikuje v mit o izgubljenem redu, ki ga je treba znova vzpostaviti. Lahko bi rekli celo, da konservativec preteklost varuje, populist pa jo preprodaja.

Restorativna nostalgija je čustveno mobilizacijska, deluje brez podatkov ali pa podatke selektivno servira in ne zahteva strokovnega znanja. V javnem prostoru učinkuje kot bližnjica, ki ponudi razlago, krivca in rešitev hkrati. Vendar bližnjica deluje le, če je prej vzpostavljen občutek izgube. Zato politika sistematično krepi občutke relativne prikrajšanosti in ontološke negotovosti: vztrajno opozarja, da so določene skupine napredovale na račun drugih, da so tradicionalni okviri družine in naroda ogroženi, da je naravni red spodjeden. Šele ko je ta občutek dovolj razširjen, lahko nostalgija postane volilna valuta. Krivci so v takih pripovedih pogosto predstavljeni kot elite, institucije in skupine, ki naj bi porušile nekdanji red. Med njimi se posebno pogosto znajdejo tisti, ki so v zadnjih desetletjih pridobili več pravic ali javne vidnosti, na primer ženske, manjšine in migranti. Ponujena rešitev je vrnitev reda, ki je predstavljen kot naraven, v resnici pa pogosto pomeni obnovo hierarhičnih razmerij, v katerih so imele te skupine manj pravic, manj vidnosti ali manj politične moči.

Algoritmi: ko nostalgija postane poslovni model

Drugi pomembni akter, ki danes izrablja iste mehanizme, so digitalne platforme. Njihov motiv ni volilni, ampak finančni. Algoritmi družbenih omrežij so naravnani tako, da nagrajujejo vsebine, ki vzbujajo močna čustva, zlasti jezo in občutek ogroženosti, saj te vsebine podaljšujejo čas pred zaslonom in večajo oglaševalske prihodke. Nostalgične in jezne vsebine so v tem sistemu nagrajene z večjo vidnostjo, zato preglasijo umirjene, s podatki utemeljene objave.

Najvidnejši produkt tega pospeševanja je manosfera (https://doi.org/10.1080/14680777.2021.1998185) , ohlapno povezan ekosistem podkastov, kanalov in skupnosti, ki izhajajo iz ideje, da je feminizem porušil naravni red. V zadnjem letu je pojem znova prišel v širšo zavest predvsem prek dveh Netflixovih izdelkov: že omenjene miniserije *Adolescence* in dokumentarca Louisa Therouxa *Inside the Manosphere* (https://www.netflix.com/si/title/81920687) . Theroux je v intervjujih pojasnil, da se je tej temi posvetil, ko je odkril, kaj na spletu poslušajo njegovi sinovi. Njegova ugotovitev je preprosta: manosferski vplivneži niso ideologi, ampak predvsem podjetniki, katerih temeljni vir zaslužka je provokacija.

Manosfera je notranje raznolika, a združena okoli skupnega ideološkega jedra. Skupnost incelov gradi svetovni nazor na ideji, da imajo ženske preveč izbire in da moškim po naravnem redu pripada dostop do spolnosti. Razni vplivneži ponujajo komercializirano in algoritemsko privlačno različico iste ideje: moško avtoriteto kot življenjski stil, žensko poslušnost kot znak urejene družine.

Na drugem koncu istega spektra so t. i. *tradwives* (https://doi.org/10.1177/08912416241246273) , »tradicionalne žene«, ki na družbenih omrežjih kot svoj ideal predstavljajo gospodinjsko in podrejeno vlogo v tradicionalni družini. Estetsko gibanje deluje povsem drugače od grobosti manosfere. Vsebina je na prvi pogled izjemno prijetna: peka domačega kruha, pridelovanje zelenjave, otroci v lanenih oblačilih, kuhinja, ki diši po piškotih. Ravno v tej prijetnosti je moč gibanja, saj sporočilo, da je ženska sreča v podrejenosti in odvisnosti, podaja na bolj nedolžen način in zato dosega širšo publiko. Kako tanka je ta fasada, kažejo zgodbe vplivnic, ko se prebijejo mimo nadzora svojega okolja. Najbolj odmevna med njimi, Hannah Neeleman, vodja računa Ballerina Farm s skoraj dvajsetimi milijoni sledilcev, tako na primer razkriva (https://www.thetimes.com/magazines/the-sunday-times-magazine/article/meet-the-queen-of-the-trad-wives-and-her-eight-children-plfr50cgk) , da je pri sedemnajstih zapustila dom, da bi postala balerina, in da je edini prostor, ki si ga je zaželela zase – manjši skedenj za baletni studio –, postal otroška šolska soba, saj o vsem v gospodinjstvu odloča mož.

Vsi ti primeri kažejo, kako se nostalgična estetika spaja s sodobnim besediščem upravičenosti in nadzora.

Zakaj to ni le retorika?

Doslej smo videli, kako politika gradi občutek izgubljenega reda, kako algoritmi ta občutek pretvarjajo v viralne objave in kako manosfera ponuja celosten odgovor: vrnitev moške prevlade. In? Lahko bi zaključili, da gre pač za besede in spletne podobe, ne pa za nasilje. Žal ni tako preprosto. Raziskave zanesljivo kažejo, da so mizoginija, seksistična prepričanja in hipermoškost napovedniki tako intimnopartnerskega nasilja (https://doi.org/10.1007/s12119-023-10127-6) kot nasilnega ekstremizma (https://doi.org/10.1080/09546553.2023.2292723) . Splošna drža do žensk se torej prevede v ravnanje, kar še zlasti velja za mladostnike in mlade moške, ki svojo identiteto v vse večji meri oblikujejo digitalno in pri katerih je meja

med spletno radikalizacijo in fizično škodo najtanjša.

Hkrati pa splet ni le prostor, kjer ideologija nastaja. Postal je tudi prostor, kjer se nasilje organizira in izvaja, in to predvsem nad ženskami. Raziskave kažejo, da so ženske in moški podobno (https://doi.org/10.1016/j.chb.2026.108990) izpostavljeni splošnim spletnim škodljivim vsebinam, vendar so ženske nesorazmerno pogosteje tarča mizoginije, kibernetskega zalezovanja in spletnega spolnega nadlegovanja. Po ocenah ZN (https://www.unwomen.org/en/articles/facts-and-figures/facts-and-figures-ending-violence-against-women) je med desetimi žrtvami nesoglasne distribucije intimnih posnetkov devet žensk. Sodni proces v francoskem primeru Pelicot (https://en.wikipedia.org/wiki/Pelicot_rape_case) je leta 2024 pokazal, kako splet deluje kot logistična infrastruktura tudi za najtežje oblike nasilja: storilec je prek spletnih forumov dolga leta organiziral spolne zlorabe svoje omamljene žene. Italijanske preiskave (https://www.delo.si/novice/svet/groza-na-telegramu-100-000-narocnikom-razkriti-zasebni-posnetki-zensk) so na omrežju Facebook razkrile zaprte skupine z več deset tisoč člani, ki so brez privolitve objavljali intimne fotografije svojih partnerk in znank. Marca letos je CNN-ova (https://edition.cnn.com/interactive/2026/03/world/expose-rape-assault-online-vis-intl/index.html) obsežna preiskava razkrila globalno mrežo moških, ki si na pornografskih platformah in zaprtih kanalih izmenjujejo nasvete, kako svoje partnerice omamiti in spolno zlorabiti med spanjem; med pričami so bile ženske, ki so leta živele s storilci, ne da bi vedele, kaj se z njimi v spanju dogaja. Generativna umetna inteligenca pa je omogočila še eno, povsem novo obliko nasilja: pornografske globoke ponaredke (angl. *deepfakes* (https://doi.org/10.1145/3613904.3642382)), realistične spolne posnetke resničnih oseb brez njihove vednosti, ki segajo od šolskih razredov, kjer fantje izdelujejo posnetke sošolk, do javnega prostora, kjer so tarča novinarke, političarke in vplivnice.

Skupno tem oblikam je, da niso nove po vsebini. Nasilje nad ženskami je vedno vključevalo objektivizacijo, ponižanje in skupinsko legitimacijo. Novi so hitrost, razsežnost, anonimnost in občutek nekaznovanosti, ki jih omogočajo platforme.

Zakaj nas mora to skrbeti?

Vrnimo se k Jamieju, fantu iz serije *Adolescence*. Njegova zgodba je fiktivna, mehanizem v njenem ozadju pa ne. Algoritmi, ki so ga peljali do manosfere, so ena polovica sodobne kulturne enačbe. Druga polovica je politika nostalgije, ki deluje v parlamentih in na ustavnih sodiščih, ne na YouTubu, vendar gradi na istem psihološkem terenu in meri na iste subjekte. In ker točno te dejavnike prepoznavamo kot vzroke za nasilje, lahko upravičeno trdimo, da ne gre za nedolžen kulturni val. Spreminjanje splošne drže do žensk ne ostaja na zaslonih in v parlamentarnih razpravah, temveč pronica v družine, razrede, partnerska razmerja, prakso institucij.

Iz tega ne sledi, da je vsak moški, ki gleda Andrewa Tata, prihodnji storilec. Niti ne sledi, da je vsak politik, ki govori o tradicionalni družini, sokrivec za nasilje. Niti to ne, da je vse, kar je videti tradicionalno, samo po sebi problematično: da ženska rada peče kruh, da par živi na podeželju in vrtnari, da mati ostane doma po rojstvu otroka, o čemer se dogovorita s partnerjem – nič od tega ni nasilje. Problematično je nekaj drugega: paketno sporočilo, ki te posamične izbire zlije v normativni okvir in jih predstavi kot edino naravno obliko življenja. Razlika je med tem, da nekdo nekaj rad počne, in tem, da to mora početi, ker je vse drugo prikazano kot nenaravno. Prav s tem zlitjem, v katerem se posamična izbira spreminja v hierarhijo, se namreč znižuje prag (https://doi.org/10.1002/ejsp.2855) , pri katerem nasilje nad ženskami postane sprejemljivo, dopustno in legitimirano.

Populistični desničarski politiki in (predvsem) algoritmi ne delujejo iz globljega prepričanja, da je tradicionalna družina edina prava ali da so ženske manjvredne. Praviloma delujejo pragmatično, upoštevaje lastne kratkoročne koristi: glasove, oglaševalske prihodke, čas pred zaslonom. Posledice za družbeno držo do žensk, ki se preliva v nasilje, so zanje stranski produkt, ne cilj. Tudi nostalgija, ki jo obravnavajo in gradijo, ni iracionalno gibanje. Vznika iz realnih občutkov izgube, prikrajšanosti in zapuščenosti, ki imajo ekonomske, socialne in kulturne razloge. Ljudje, ki se danes obračajo k podobi boljše preteklosti, niso ne nori ne zlonamerni: iščejo razlago in smer v okoliščinah, v katerih so zmedeni. Težava ni v tem iskanju, težava je v ponudbi, ki iskanje preusmeri v sovraštvo do žensk in manjšin in to proda kot edino smiselno razlago.

Pred to konstelacijo nismo nemočni, vendar je naše orodje drugačno od tistega, ki ga ponujata politika in algoritmi, in v njuni logiki kratkoročnih koristi nima mesta. Iskanje, ki poganja nostalgijo, moramo jemati resno, a ga voditi drugam: h kritičnemu branju nostalgičnih pripovedi o preteklosti, k enako kritičnemu branju pripovedi o sedanjosti in, nenazadnje, k pripravljenosti, da bi spet zmogli razmišljati o prihodnosti, ki ni niti katastrofična niti ne predstavlja nostalgičnega povratka v preteklost. Ob tem pa se moramo usmeriti tudi k odprtemu priznanju, da preteklost, h kateri nas kličejo, za polovico prebivalstva nikoli ni bila varen dom.